

vándorolt, színes egyéniségű, tehetséges, ám néha nagyotmondó Haraszthy a 19. század egyik különleges és nagy hatást gyakorló magyarja volt, akivel kapcsolatosan két alapvető legenda maradt fenn. Az egyik, miszerint ő lenne a „kaliforniai szőlőkultúra atyja”, aki a szőlőt az államban elterjesztette, másrészt pedig hogy az ő nevéhez köthető a korszakban legnagyobb szerepet játszó Zinfandel szőlőfajta meghonosítása a területen. A viták ezekben a kérdésekben az amerikai és magyar történettudományban már régóta folynak. Szerző arra a következtetésre jut, hogy egyik legenda sem fogadható el fenntartások nélkül: a szőlőtermelés már valószínűleg jócskán Haraszthy odaérkezése előtt meghonosodott a spanyolok jóvoltából, és a Zinfandel megjelenése sem köthető feltétel nélkül Haraszthy Ágoston nevéhez. Ami azonban tényként kezelhető: mindenféleképpen jelentős, mondhatni úttörő szerepe volt a kaliforniai szőlőtermelés fellen-

dítésében és a nagyüzemi termelési mód elterjesztésében.

A kötet további – ezúttal nem ismertett – tanulmányaival kapcsolatosan megemlítenéd, hogy a már említett, főként hegyaljai témájú cikkek mellett több tanulmány foglalkozik az erdélyi szőlőműveléssel, szőlőperekkel, vagy például a 19. századi francia bortermelés jellegzetességeivel is. Az egyszerű, de tetszetős kivitelezésű tanulmánykötet összességében színes és sokrétű problémákat tudományos megalapozottsággal vizsgáló írásokat tartalmaz, abban nem csupán a társadalom- és gazdaságtörténeti érdeklődéssel rendelkezők találhatnak érdekes olvasmányt maguknak, hanem a cikkek között kultúrtörténeti vonatkozásúak is vannak, így bátran ajánlható mind a szűkebb szakmai, mind a szélesebb tudományos közvéleménynek, és mindazoknak, akik érdeklődnek a bortermelés története iránt.

Gulyás László Szabolcs

**Németh István – Tollas Gábor (szerk.): Demokrácia és diktatúra
Németországban 1918–1945. Összegzés és dokumentumok.**

L'Harmattan, Budapest, 2007.

1. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság (1918–1933), 2. kötet: A „Harmadik Birodalom” (1933–1945).

A 20. században az Egyesült Államok kétszer „ítélte” demokráciára Németországot. Először az 1918 tavaszán, a nyugaton indított német offenzíva, illetve a központi hatalmak több fronton történt összeomlása után kellett elfogadniuk Wilson elnök feltételeit, aki csak a nép bizalmán nyugvó, s többségi koalíciós kormánnyal volt hajlandó tárgyalni. 14 pontos feltételét szövetségesei is jóvá-

hagyták. Ezért a német parlament, a Reichstag az 1918. október 22-i alkotmányreformmal a császárságot parlamenti demokratikus monarchiává alakította át. Németország ezzel vált „szalonképessé” a szövetségesek számára, s november 11-én csak ezután kerülhetett sor velük a fegyverszünet aláírására. A Párizs környéki béketárgyalásokon azonban az amerikaiak alul maradtak a francia

hatalmi törekvésekkel szemben. Ezért nem írták alá a békeszerződést, s politikailag kivonultak Európából.

Németh István munkájának első kötete Németország első demokratikus kísérletét, a weimari köztársaság történetét tárgyalja. A weimari alkotmány az akkori Európa legdemokratikusabb alkotmánya volt. Belga, francia, angol és amerikai alkotmányos minták felhasználásával, népszuverenitásra épülő demokratikus köztársaság, elnöki parlamenti kormányzati rendszer és az egységesítő szövetségi állam elvei keveredtek egymással. Biztosították az alapvető emberi szabadságjogokat, a törvény előtti egyenlőséget, a nemek és a nemzetiségek teljes egyenjogúságát, valamint az érdekvédelmet szolgáló intézmények és szervezetek szabad működését. Ugyanakkor az alkotmány gyengeségei is hozzájárultak ahhoz, hogy Hitler és pártja legálisan hatalomra jusson. Többek között olyan széles jogkört biztosított a birodalom elnökének, hogy már „pótcászárként” emlegették. Problémát jelentett az állam felépítésének szövetségi jellege is. Az új alkotmány a köztársaság korszakára is átvette a birodalom belső felosztásának korábbi rendjét, s fontos kompetenciák maradtak regionális hatáskörben. Nem kötötte ki a parlamentbe jutás százalékos küszöbét sem (jelenleg 5%), ami olyan mérvű szétforgácsolódáshoz és a töredékpártok olyan indokolatlan mérvű befolyásához vezetett, hogy egyre nehezebb volt kormányképes koalíciókat alkotni. Ugyanakkor kormányválságok sorozatának forrása lett, hogy a kormányt a parlament többségének bizalmatlansági szavazatával bármikor meg lehetett bukztatni.

A weimari Németország számára a legnagyobb problémát mégis a szerves demokratikus fejlődés hiánya jelentette. Formálisan ugyan gyorsan meg lehetett

(és kellett) felelni az antant parlamentáris elvárásainak, de a birodalomban nem jött létre alkotmányos konszenzus a politikai élet résztvevői között, s a demokratikus parlamenti modell követése csak a szociáldemokrata pártot (SPD) jellemezte. Ilyen gyorsan nem lehetett demokráciát meghonosítani egy felsőbbbségi irányításhoz szokott birodalomban. A császárságból átvett intézmények – közigazgatás, igazságszolgáltatás, s főleg a katonaság – és széles választói rétegek egyáltalán nem demokratizálódtak. Így az ún. weimari koalíció pártjai (SPD, Centrum, Német Demokrata Párt) már 1920-ban elvesztették abszolút többségüket. A köztársaságot kezdettől fogva több kihívás érte, mint a jobb- és baloldali puccskísérletek, a sűrű kormányváltások (a köztársaság 14 éves fennállása alatt 20 kormány váltotta egymást). A történeti kutatás túlnyomórészt negatív bizonyítványt állít ki a weimari köztársaság utolsó szakaszának szereplőiről. Elvakította őket becsvágyuk, túlbecsülték önmagukat, és hiányos volt politikai ítélőképességük is. Mindezek Hitler hatalomhoz vezető útját egyengették.

A munka második kötete a „Harmadik Birodalom” történetét tárgyalva idézőjelet használ. 1939-ben a nácik ugyanis visszavonták a hivatalosan egyébként is ritkán használt Harmadik Birodalom fogalmat, arra hivatkozva, hogy a rendszer ellenfelei a Negyedik Birodalom kifejezéssel csúfolták annak örökkévalóságát. Indoklásuk szerint „az azóta lejátszódott mélyreható fejlemények már nem indokolják a kifejezés használatát.” 1943. júniusától pedig hivatalos állami elnevezésként a Nagynémet Birodalom kifejezést használták.

A „Harmadik Birodalom” belpolitikai történetéről alkotott ismereteink mind-ezidáig hézagosak, sőt hiányosak voltak. Különböző megfontolásokból ugyanis

még a német történészek is óvatosan nyúltak a témához. A náciizmus előbb revíziós, majd agresszív külpolitikai lépéseit és a holokausztot részletesen feldolgozták, de a náciizmus belpolitikai vonatkozásaihoz szerény mértékben közeledtek. A totális rendszer belpolitikáját, hivatalos jogforrásait, normatív struktúráját, működési mechanizmusait ilyen átfogóan dokumentáló kötetet mindeztől hazai szakirodalom sem tudott felmutatni.

A munka második kötete foglalkozik a nemzetközi és német szakirodalmat az 1960-as évek elejétől foglalkoztató, a náci rendszer modernitásáról szóló vitával is. Sokan vallják azt, hogy a rendszer vonzó ajánlatokat közvetített és sok embert lebilincselte fiatalos dinamikája, ellenállhatatlan feltörekvési hangulata, s általában modernitása révén. A többség elképzeléseiben azonban a modernitásnak valami nagyon pozitívval és humánussal kell összekapcsolódnia. A szerző úgy véli: Németország 1933-ban modern ipari állam volt, és sok tekintetben a világ élvonalában haladt. De a nagy-agráriusoknál, a hadsereg soraiban és a bürokráciában egyidejűleg jelen voltak a demokrácia és ipari forradalom előtti értékek is, s ezek, a császárságból származva súlyosan megterheltek a weimari köztársaságot. A visszafelé forduló agrárromantika ellenére a náciizmus a modern civilizáció egyik lehetősége volt a gazdasági válság idején. Pontosabban: „a modern fejlődés kóros fejlődési formája” volt. Híveiket mobilizáló a populista tömegbefolyásolás és félrevezetés minden modern eszközét alkalmazták. Majd csak a modern ipari korszak játszott kezükre – előtte éppen a deklasszációdtól tartva ellene agitáltak –, amikor is Németország fajbiológiai és népies elveken való átalakításának utópiáit európai dimenziójú,

ipari szinten folytatott tömeggyilkossággá fejlesztették.

A haladó vívmánynak tekintett „népközösséget” – amelyben felszámolták az osztály- és rendi sorompókat, származási privilégiumokat – valamennyi osztályt és réteget átfogó nemzeti szolidáris közösségnek tekintették, új karriermintákat teremtve, ahol a teljesítmény számított. De a háború alatt radikálisan kiszorította, sőt fenyegette azokat, akik ebbe nem illettek. Tehát befelé a segítés és együttérzés, kifelé pedig az intolerancia érvényesült. Ugyanez volt érvényes a modern jóléti gondoskodás jövőbe mutató vívmányaira is, a néptársak feletti szociális gondoskodásra a bölcsőtől a sírig. Sorolhatnánk a teljesítménybérekről vallott modern szociálpolitikai elveket, az ifjúsági kultuszt és fiatalos dinamikát, a motorizációt, a természettudományi kutatásokat, stb. De a másik oldalon az örökletes betegségekben szenvedők „kitagadása”, a fajhiigiéniai szelekció, később a kényszer-sterilizáció s végül a holokauszt is a népi egészségügyi politika felejtethetetlen alkotóelemei voltak.

Az 1789. évi francia forradalom nagy világtörténelmi ellenlábasaiknak, az európai felvilágosodás máig érvényes elvei ellenfeleiként értelmezték magukat. Ezen mérve Hitler programja és világképe sem nem „modern”, sem nem „racionalis”, hanem visszazuhanás a már a 20. században Németországban is elért fejlődési szint mögé. Ezért a náci uralom „modern”, „attraktív”, „haladó” jelenségeit csak funkcionális céljuk és értékrendjük összességében lehet vizsgálni. És ezeken mérve a „Harmadik Birodalom” azért volt „a modern fejlődés kóros fejlődési formája”, mert végső soron minden intézkedése a háborúra való felkészülést szolgálta.

A közép-európai térségünkben is e-

gyedülálló, rendkívüli vállalkozásként létrehozott munka nélkülözhetetlen forrásul szolgálhat mindazoknak, akik be-

hatóan foglalkoznak a korszak kutatásával, de azoknak is, akik többre vágnak a felszínes ismereteknél.

Simándi Irén

Debreczeni Attila – Gönczy Monika: Ragyogni és munkálni – kultúraturományi tanulmányok Kazinczy Ferencről
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 486 lap

2010. elején jelent meg a Kazinczy Ferenc munkásságáról szóló kutatások legújabb eredményeit bemutató tanulmánykötet. A mű előzménye a Kazinczy születésének 250. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású konferencia, melyet a Debreceni Egyetemen működő akadémiai kutatóhely (DE–MTA Klaszszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport), az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Balassi Intézet Nemzeti Évfordulók Titkársága és a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúraturományi Intézete rendezett 2009. október 15. és 17. között Debrecenben. A Magyar Nyelv Éve 2009 keretében szervezett programsorozat párbeszédet kívánt indítani a Kazinczy korát vizsgáló diszciplínák között, a rendezvény kapui azonban az érdeklődő nagyközönség előtt is nyitva álltak. A *Kazinczy Ferenc és kora* című jubileumi tudományos konferencia és emlékünnepe az országos ünnepeksorozat központi eseménye volt, s számos kísérőrendezvény színesítette a tudományos előadásokat. A *Ragyogni és munkálni* című kötet a konferencián elhangzott tanulmányokat szedi csokorba, melyek jelen formájukat szerzői javítások, lektorálás és szerkesztés után nyerték el. A kötet és a konferencia talán legnagyobb eredménye, hogy a tanulmányok nemcsak az irodalomtudomány, de számos más diszciplína felől közelítik meg Kazinczy életét és munkásságát, s ez

az interdiszciplináris szemlélet talán szélesebb körben is teret hódít majd. Ezt bizonyítandó olyan új szempontok kerültek be a Kazinczy-életmű vizsgálataiba, mint a kertművészet, a divat és viselet, a börtönpszichológia, a mikro-történet, vagy olyan kutatási irányok, melyek például Kazinczy önképét angolszász hagyományra vezetik vissza. A kötet szerkesztői, Debreczeni Attila és Gönczy Monika szerint az életmű oly sok művészeti ágat fog át, hogy annak vizsgálatához kultúraturományi szemlélet és interdiszciplinaritás alkalmazása szükséges. A szerzők között vannak nyelvészek, történészek, művészettörténészek és irodalmárok is.

A mű négy fejezetből áll, melyekben közel negyven tanulmányt olvashat az érdeklődő. Sajnos a jelen ismertetésben nincs mód az összes tanulmány rövid bemutatására, csupán néhány írást tudok itt kiemelni, arra törekedve, hogy bemutassam a kötet sokszínűségét. Kazinczy nyelvvel kapcsolatos tevékenységéről és nevezetes fordításairól szól a *Nyelvújítás és fordítási irodalom* című fejezet, ennek írásai közül kiemelhetjük Bíró Ferenc *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* című tanulmányát, mely eredeti formájában a konferencia egyik főelőadásaként hangzott el. A fordításokkal foglalkozó kutatók szövegei közül Demeter Júlia *A Molière-t fordító Kazinczy* című tanulmánya Kazinczy két Molière-fordítását